

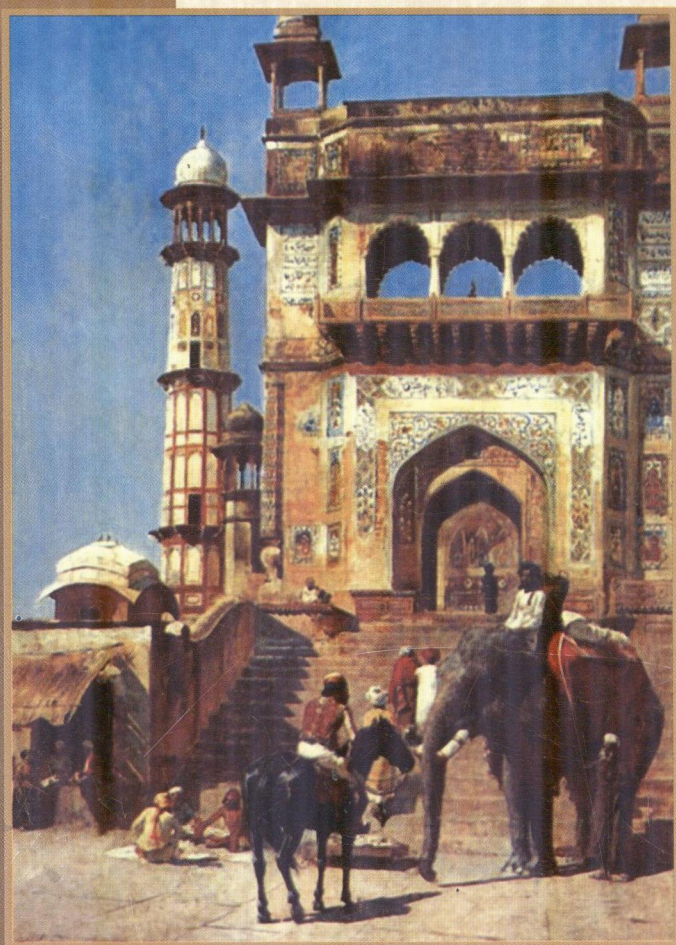

1

2011

ӘЛЕМ ДЕБИЕТІ

ISSN 1991-878X

Нөмірде:

Сынын бермес сырлы сөз

Ә. Хемингуэй
С. Моэм
Ш. Айтматов

Жаһан жырлары дестесінен

У. Уолт
Р. Фрост
Л. Хьюз
Р. Бернс

Көнеден жеткен қазына

Махабхарата
Энкидиада

Тәржіме таразысы

С. Маршак
Г. Митин
Т. Калякина
В. Дудинцев
Б. Ахмадулина

Лаура ДӘУРЕНБЕКОВА

ТӘЖІРИБЕЛІ ТӘРЖІМЕШІ

1960–1980 жылдардағы қазақ тіліне аударылған көркем шығармаларды талдау барысында, аудармашылардың аударып отырған мәтінін оқырманның қабылдау, түсіну ерекшеліктеріне сәйкестендіру үшін, аударма теориясындағы түрлі әдіс-тәсілдер қолданылған. Атап айтқанда, лексикалық, семантикалық трансформациялар: жіктеу, нақтылау, ұлғайту, мағыналық даму сияқтылар. Тікелей аударма болсын, сатылы аударма болсын Ә. Сатыбалдиевтің интерпретациялық ұстанымы — түпнұсқаны барынша дәл жеткізу. «Аудармашының түпнұсқа шеңберінен шығып кетуге қақысы жоқ. Түпнұсқа мәтіні қандай аудармашыға болмасын бұлжымас заң. Ал, аударма үдерісінде кейбір еркіндіктер, мәселен, бір сөзді немесе бір ұғымды басқа сөзбен беру кейде түпнұсқа әрпінен аулақтау — бұлар ауытқу емес, сапалы аударма жасаудағы әдіс-амалдар болып табылады», — дей отырып, Ә. Сатыбалдиев түпнұсқа мәтінің коммуникативтік ақпаратын дәл жеткізеді. Аудармашының орыс, өзбек тілінен жасалған қай көркем аудармасын алсақ та, оқырман жүрегіне төл туындыдай әсер етері анық. Өйткені, ол көркем аударма шарттарын жақсы меңгерген.

Аудармашының аудармашылық тәжірбиесінің нәтижесінде бірнеше тақырыпта көркем аудармалары жарыққа шықты. Атап айтсақ, орыс тілінен: Б. Полевойдың «Нағыз адам туралы аңыз», Е. Мальцевтің «Шын жүректен», Ф. Гладковтың «Балалық шақ туралы әңгіме», И. Гончаровтың «Жар», М. Твеннің «Әңгімелер», В. Железниковтың «Жүгі бар жолаушы», З. Фобианның «Үш айқай», Өзбек тілінен: Ш. Рашидовтың «Дауылдан да күшті», «Кашмир жыры», А. Қаххардың «Қыштак», Ф. Насыровтың «Жүрек әмірі» атты шығармаларын қазақ тілінде еркін сөйлете отырып, ел мен елдің әдебиетін байланыстырудың нағыз дәнекері бола білді.

«Аудармашылық — нағыз шығармашылық өнер. Аудармашы екі тілді де тең дәрежеде білумен қатар, әрі жазушы, әрі ғалым болуға тиіс», — дей отырып, өзі де осы қасиеттерді бойына сіңіре білген.

М. Қаратаевтың «Көркем аудармамен суреткерлік қабілеті бар адам ғана айналысу керек», — деген сөзіне сүйенсек, әрі қаламгер, әрі аудармашы Ә. Сатыбалдиевтің аудармаларының сәтті шыққанына риясыз иланасыз.

Ә. Сатыбалдиев өзбек жазушыларының шығармаларын аудару барысында: «Аударма деген сөзбе-сөз көшіру емес, мағынасын түсініп, өзбекше сөйлету, сөйлеткенде оқырман қақалып-шашалып қалмайтындай, рахаттанып, қызығып оқитындай етіп беру керек екенін түсіне бастадым», — деп, А. Қаххар, Ш. Рашидов, Н. Фазылов шығармаларын қазақ тілінде еркін сөйлете отырып, екі елдің әдебиетін байланыстырудың нағыз дәнекері бола білді. Өзбектің тілін, дәстүрін жақсы білетіндіктен оның аудармаларының тілі жатық, ұғымға жеңіл болып келеді.

Өзбек жазушысы Ш. Рашидовтың «Дауылдан да күшті» романын аудару барысында еркіндік пен дәлдікті шебер ұштастыра отырып, қазақ тіліне жатық жеткізеді. Ш. Рашидовтың аталмыш романы мен аудармасын салыстыра отырып, шығармашылық еркіндікке бой алдырғанын байқаймыз.

Романда «Тың және тыңайған жерлерді игеру» науқанына байланысты шұрайлы да, жазық жерлерді игеріп, гүлстанға айналдыру мақсатындағы күресті күндер

сипатталады. Басты кейіпкерлер: Айқыз, Әлімжан, Жорабаев, Погодин, Смирновтар тау мен шөл даладағы жайсыз үйлерде тұратын колхозшыларды жаңа жерлерге үй салып көшіріп, шаруа мен мәдениетті көтеру, мемлекеттің ақ алтынын байыту жөніндегі ұсыныс-тілектері халықтың тірнектеп жиған табысын өзі ғана иеленіп отырған колхоз басшысы Қадыровқа ұнамайды. Қарсы шығып, кедергі келтіргенімен жеңіліс табады. Жанқиярлық еңбектің нәтижесінде мидай жазық далада сәнді үйлер бой көтеріп, дала ақ алтынға толды. Шығармада бірнеше оқиғалар тізбектеліп берілген. Қай жағынан алсақ та, түпнұсқа мен аударма мәтін бір-біріне сәйкес келеді. Оқырман үшін аударма түпнұсқаның жазылған кезеңінен хабар беріп отыруы керек. Көркем аудармадағы ақпараттарды қабылдау арқылы мәтінмен жеке байланысқа түседі. Яғни, қабылданған мәлімет рецепторға терең ықпал етеді. Оның сезіміне әсер етіп, қандайда бір іске баулуы мүмкін. Демек, оқырман мен мәтін арасында коммуникативті әсер пайда болып, прагматикалық байланыс орнайды. Ә. Сатыбалдиевтің түпнұсқадан тікелей аударған аудармасы арқылы аударма мәтін түпнұсқа мәтінге қаншалықты сәйкес екендігін бірнеше түрге бөліп жүйелейміз:

— Аудармашы аударма барысында шығармашылық еркіндікті қолданғанымен, негізгі ойдың желісінен ауытқып кетпеуі керек.

Көркем туындыны аударған кезде соншалықты көп күрделі сұрақтар туындайды, олардың тамырына үңіліп, түпнұсқаның рухын сезіне отырып, өз көңілін қалағандай аударған дұрыс. Жалпы, аударма теоретигі ретінде Ә. Сатыбалдиевтің бағыты да осы. Аудармада шығармашылық еркіндіктің түпнұсқаның шеңберінен шықпай, автордың бар стилін сақтай отырып, аударманы оқуға жеңіл және тартымды етіп шығаруды, сондай-ақ, түпнұсқаның ықпалына түсіп кетпей, оның барлық бояуын, ырғағын, ой астарын ана тілінің заңды жүйесінде жеткізе білу керек екендігін басты орынға қойып, бұл ойын көркем шығармаларды аудару барысында ұстанады. Мысалы, «Қатартал қыстағына көктем ерте шықты. Бірнеше айлар бойы тау баурайын көрпедей қымтап, тұтаса жауып жатқан қалың қар әлдеқашан-ақ еріп кеткен. Жақпар тастар мен төбелердің теріскей жағында, ой-шұқырларда жасырынып қалған қар пәршелері көктем күнінің ыстық лебімен қазанға түскен майдай еріп, сай-жылғаларды қуалай сарқырап ағып жатыр». Аудармашы романды осылайша Қатартал қыстағын суреттеуден бастаса, түпнұсқада өрік ағашының астындағы биік сәкіде жатқан Мұратәліні таныстырудан басталады. Демек, аудармашы қазақ оқырмандарына шығармада маңызды орын алатын Қатартал жерін қазақ оқырманына жақынырақ таныстыру үшін, бейнелі түрде еркін жеткізуді мақсат еткен.

— Әрбір сөздің, сөз тіркесінің баламаларын дұрыс тауып, бірі-бірімен сәйкес қиыстырып, түпнұсқадағы мағынаны дәл беру керек. Мысалы, «— Мен гапнинг туғрисини айтаман, — деди Султанов утирганларларға куз югуртириб. У, одатдагича, табассум билан сузларди. — Халқимизда, туғри гапириб, туғишганинга екмайсан, деган макол бор. Эхтимолки, мен хам туғри гапни айтиб, айрим кишиларнинг дилига озор берарман». Бұл сөйлемді қазақ тіліндегі аудармасымен салыстырайық:

«— Мен сөздің турасын айтамын, — деді Сұлтанов отырғандарға көз жүгіртіп. Өзі әдетінше, жымия күліп қойды. — Халқымызда «тура сөйлеп, туғанына жақпайсың» деген мақал бар. Мен де сөздің турасын айтамын деп, кейбір кісілерге ұнамай қалуым ықтимал», — деп ешбір сөзді қысқартып, қосуларсыз, мәтінге сәйкес аударды.

– Оқырман үшін түпнұсқадағы ойды айқындап беру мақсатында мәтінге кіріспе сөз, немесе аудармадағы ұлғайту әдісін қолданады.

Ә. Сатыбалдиевтің өз сөзімен айтқанда, «кейбір сөз ауыстыру, қосарлау, үсте-мелеу деген сияқты нәрселер шығарманың көркемдік бояуы мен эмоциялық әсерін жеткізе түсу мүддесімен келген». Бұл ойы келесі мысалдар да аңғарылады.

«...Қатартал қыстағының табиғаты да тез-ақ жанданып, күннен күнге құлпыра бастады. Тау бөктерлері мен сай-салалар көктемнің еркетайы болған гүлдер мен көк балаусаға малынып, тамылжи бастады. Күн ысыған сайын өсімдік те қоюлана түсті, бірте-бірте өсіп, ұлғайып, көріктене берді. Сайдың екі бетіндегі сирек біткен ағаштар да енді-енді бүршік ата бастаған еді». Аудармашы ішкі түйсігіне сүйене отырып, мәтінге бір азат жол қосу арқылы дәл нысанаға тиіп, табиғатқа жан бітіреді

Түпнұсқада: «Олтинсой чуллари теп-тегис, ерлари куйрукдай семиз ва серхосил, куриқ ва буз ер очишнинг харажати оз», – деп белгілі бір ойды аяқтап, келесі оқиғаға көшеді. Ал, аудармада: «Алтынсай жазығы мидай дала; топырағы шұрайлы да құнарлы, ал мұндағы тың және тыңайған жерлерді игерудің шығыны да аз» – дей отырып, «Соны ойлаған Айқыз, қыстақ советіне қарасты колхоздардың бар мүмкіншіліктерін терең зерттеп, есеп-қисабын алғаннан кейін, диқандармен, механизаторлармен, басшы қызметкерлермен кең түрде әңгіме жүргізді де, тың және тыңайған жерлерді игеру жұмысын осы көктемнің өзінде-ақ бастап жіберген жөн болар деген қорытындыға келді», – деп өз жанынан қосып, түпнұсқадағы ойды айқындай түседі. Себебі, романның басты мотиві тың және тыңайған жерлерді игеру жолындағы Айқыздың бастамасын беру. Өжеттілігін, еңбекқорлығын көрсету болса, аудармашы оны дәлелдермен нақтылайды.

«Олтинсойликлар оммавий чикишга тайёрланардилар. Хар бир ховлида ва устахонада кетмон ва белкуракларни чархлар эдилар, кийм тиктириб, этик ва ботинка хозирлардилар», – деген сөйлемнің алдына: «Өмірде не бір салтанатты кезеңдер болады. Ол кездерде кісінің жүрегі қайрат-жігерге толып, еңбекке деген зауқы, ықылас, ынтасы арта түседі» – деп, Алтынсай тұрғындарының тың және тыңайған жерлерді игеру үшін қандай көңіл-күйде, қандай дайындықта жүргендерін түсіндіру мақсатында оқиға алдына кіріспе қосады. Жоғарыдағы сөйлемге «Сол сияқты, алтынсайлықтар да тың және тыңайған жерлерді игеру жолындағы жаппай жорықтың басталуын ұлы мейрамды күткендей-ақ шыдамсыздана күтіп жүр. Әрбір аула мен шеберханада кетпен мен күректер қайралуда, киім тіктіріліп, етік, ботинкелер сайлануда», – деп, аудармашы қандай жорық екені түсінікті болу үшін әсерлеп, көркемдеп ойды ұлғайтып береді де, әрмен қарай тұрғындар дайындығын түпнұсқадағыдай дәл аударып береді. Әрине, бірден өзбек тіліндегідей, «Алтынсайлықтар жорыққа шығуға даярлануда» деп бірден бастаса, қазақ оқырманына түсініксіз болар еді.

– Түпнұсқада қайталанып берілетін кейбір ой қайталаулар аударма барысында қысқартылғанымен мағыналық сәйкестік сақталыну керек. Мәселен, романның үшінші бөлімі «Хат» деп аталады. Айқыздың қалаға оқуға кеткен жары Әлімжанға ауылдағы жаңа жер ашу турасындағы болған дауды айтып, хат жазуы баяндалады. Автор: «Азизим, кадрдоним Олимжон ака! Хозиргина хатингизни ва хат билан суратингизни олдим. Қандай мехрибонсиз-а! Сизни жуда-жуда соғинганимни, дийдор куришишга интизор булиб кутганимни узингиз хам билиб тургандир-

сиз, жоним. Мен сизга янги планимиз райкомда қандай мухокама қилинганини ёзмоқчиман». Аудармасында бұл бөлім «Хат» деп аталғанымен дәл осылай Айқыздың сағынышынан басталмайды. Алдына көп нүкте жіберіледі де, бірден «...Жорабаевтың кабинетінде аудандық партия комитетінің бюро мәжілісі болып жатыр еді...», – деп онда болған жағдайды хатта мәлімдейді. Демек, бұл бөлімнің бас жағы қысқартылып қалған. Себебі, алғашқы «Мөлдір бұлақ» бөлімінің аяғында Айқыз жарынан келген хатты кеудесіне қысып, іштей сағынышын жеткізгендігі суреттелгендіктен, аудармашы келесі бөлімінің бас жағында Айқыздың сезімін қайталауды жөн көрмей қысқартқан.

– Диалогтарды аударудағы сәйкестік. Диалогтарды аударғанда әрбір образдың көбінесе диалогта ашылатынын ескеріп, кейіпкерлердің бір-бірімен сөйлестіру тәсілін, дәл түпнұсқамен сәйкестендіріп беру. Келесі мысалға назар аударайық.

Романда басты кейіпкер Айқыздың образы диалогтар арқылы да ашылады. Мәжілістен шыққан Айқызды жастар қоршап алып, сұрақтың астына алды:

- Ойкиз опа, сизни токатсизлик билан кутяпмиз.
- Айқыз апай, сізді күте-күте тағатымыз таусылды ғой!
- Иш тамом булгач, шоферни кундириб, туғри келавердик.
- Жұмыс біткеннен кейін, шоферді көндіріп, тура осылай қарай жүре бердік.
- Бутон қишлоқ янги ер очиш туғрисида гапирмоқда!
- Жаңа жер ашу мәселесін бүкіл қыстақ сөз етіп жүр.
- Янги посёлкага нима деб ном берамиз?
- Айқыз апай, жаңа посёлкенің атын не деп қоятын болдық?

Ойкиз самимий ва хушчақчақ сузлар даресигә кумилиб кетди. У хам қизлар сингари кутаринки рух, жаранглаган овоз билан жавоб берди:

Айқыз сүйікті де қуанышты сөздердің дариясына шомып кеткендей болды. Ол да, қыздардың өздері сияқты көтеріңкі рух, шат көңілді үнмен жауап беріп жатыр:

- Янги ер очиш планлари қабул қилинди, қизлар. Энди ишга!
- Жаңа жер ашу жоспары қабыл етілді қыздар. Енді іске жұмылындар.
- Ойкиз опа, раис нима деди?
- Айқыз апай председатель не айтты?
- Ха, қуяверинглар уни.
- Жә, оны қайтесіндер?

Бұл диалогта ауылдастардың Айқызға деген сенімі жатыр. Аударманы түпнұсқасымен салыстыра отырып, баламалары дәл қойылып, бір-бірімен сәйкес қиысып тұрғандығына көз жеткіземіз. Ауылдастардың Айқызға деген сенімін білдіретін бұл диалог ешбір қысқартуларсыз дәл берілген.

«Әсіресе, кейіпкердің қиын, қысталаң жағдайда, қандай әрекет жасайтынын көрсету үшін диалогтың, яғни олардың қайсысын қалай сөйлетудің маңызы зор. Диалог арқылы кейіпкерлердің ішкі сыры аңғарылады. Яғни, әр кейіпкердің сөз саптауынан, оның ой-толғанысынан, сөйлеу өзгешелігінен жан-дүниесі айқын елес береді».

- Ким курипти?
- Кім көріпті?

– Бутун Олтинсой курган. Шамол булмаса, дарахтнинг учи кимирламайди! Майли, шошмай тур, кизинг невару тукканини куриб коларсан... – Муротали ир-гиб урнидан турди-ю, қалтироқ босган қуларини столга тираб, захар билан жавоб берди.

– Бүтін Алтынсай көрген. Жел тұрмаса шөптің басы қимылдамайды! Мейлі, сабыр ете тұр, қызыңның немере туып бергенін бір-ақ көресің әлі... – Мұратәлі ұшып орнынан тұрды да, қалтыраған қолдарын столға тіреп, ызғармен жауап берді.

– Тухмат! Гапнинг пухтаси шуки, қизим ундақлордан эмас. Юзимни ерга қаратмайди. Карим хам...

– Жала! Сөздің қысқасы, менің қызым ондайлардан емес. Жүзімді жерге қаратпайды. Кәрім де...

– Карим, – деди раис Муроталининг сузларини юлиб олиб, – у тирранча бoшимизга битган бало булди. Мехрини йулдан урган ким? Кучишга кундирган ким? Сенинг устингдан турли-туман оваза таркатган ким? Авом, нодон, қайсар, деган ким? Карим эмасми! Сен уни «халол йигит» дейсан. У булса, сени хам, мени хам оёк ости қияпти.

– Кәрім, – деді председатель, Мұратәлінің сөзін бөліп. – Ол оңбаған басымызға бәле болды. Мехріні жолдан шығарған кім? Көшуге көндірген кім? Сенің үстіңнен түрліше әуезе таратқан кім? Атам надан, қайсар, о жар кісі деп жүрген кім? Кәрім емес пе? Сен оны адал жігіт дейсің. Ол болса, сені де, мені де топырақпен тең етіп жүр.

– Хой, раис, оғзингизга қараб гапиринг, худонинг қахрига учрайсиз.

– Қой, председатель, байқап сөйле, Құдайдың қаһарына ұшырарсың.

Мұнда да, аудармашы диалогтағы сөйлесу тәсілін дәл беріп, екі кейіпкердің қақтығысы арқылы мінез-құлықты түпнұсқадағыдай ашып береді.

– Аударма барысында белгілі бір ұлт тілінің мәдениетіне, тарихына, дәстүріне, өміріне қатысты сөздерге түсініктеме беріп отыру. Аталмыш аудармада өзбек ұлтына ғана тән реалии сөздерге түсініктеме беріп аудару тәсілі де кездеседі. Бұл сөздер өзбек мәдениетіне, тарихына, тұрмысына, дәстүріне, өміріне қатысты түсініктер беріп отырады.

Бір ескертері аудармашы түпнұсқадағы «дutar» аспабын кейде домбыра деп береді. Мына мысалда, «Аликул булса, онда-сонда мехмонлар келганда қизининг зехни тезлиги, фикри зурлиги, укуви куплиги туғрисида мақтаниб, исботи учун дутор чалдириб, ашула айттирарди. Бундай пайтларда эрка киз буралиб-буралиб келардида, ноз билан сузилиб, дуторга кул юборарди».

Аудармасы: «Әліқұл болса, оқта-текте бір қонақтар келгенде; қызының зеректігін, ойы ұшқырлығын, көп оқытынын мақтаныш ететін де, онысын дәлелдегісі келгендей, домбыра тартқызып, ән салдыратын. Мұндай кездерде ерке қыз бұрала басып келеді де, жұртқа назбен сүзіле қарап, дутарға қол созады». Сондай-ақ, «Назoкатхон булса, узи қилган гунохлар изини дилидан хам, миясидан хам суғуриб ташлади-ю, яна уйин-кулги, дутор, ашулага берилди, ноз билан сузилган кузлари кимларнидир қидирадиган булиб қолди...». Бұл сөйлем қазақ тілінде: «Назакатқан болса, істеген күнәсінің ізін ойынан да, миынан да өшіріп, тағы да ойын-күлкіге, домбыра мен әнге беріліп кетті, назбен сүзілген көздері тағы да әлдекімдерді іздей бастады...», – деп, оқырман бұл сөйлемдерден өзбек қызы әрі домбыра, әрі дутар тартып ән салады екен деп түсініп қалмауы үшін, аудармашының «домбыра» сөзін енгізудің керегі жоқ еді. Десек те, тек қана бір ұлтқа ғана тән реалии сөздерді аударылып отырған ұлттың ұғымына сәйкестендіру үшін аудармашы алдымен «Дutar – өзбек домбырасы» деп түсініктеме береді де, әрмен қарай домбыра сөзін қолданып отырады.

– Аударма мәтінде түпнұсқа тіліне сай бейнелеу тәсілдерін қолдану. «Әдебиетте көбінесе бұл ұғым сөз қолдану тәсілдері, бейнелі сөздер, мысалы, жалпы түрде

құбылту деп аталатын ауыстыру, метонимия, әсірелеу, тұспалдау, астарлау, те-
неу, айқындау және стильдік айшықтар, дыбыстық қайталамалар деген мағына-
да қолданылады. Бейнелеу тәсілдері, әрине, бұдан әлдеқайда кең, мол. Кейіп-
керлерді мінездеу, сөйлету, портрет жасау, табиғат көріністерін суреттеу – осының
бөріңде бейнелеу тәсілдері қолданылады».

«Тонг отди. Уфқ лоларанг булди. Аммо сойларнинг тубида, тоғларнинг орала-
рида энди чиқаэтган куәшнинг заррин нурлари билан буялган туман куринарди.
Баланд-баланд тоғларнинг чукқилари устидаги кумуш қор нур билан товланиб,
Бухоро дупписига кадалган зардек ялтирарди».

«Таң атты. Көкжиек жауқазын тақілеттеніп қызғылт тартты. Дегенмен, сай-
жылғалардың түбінде, тау жақпарларының арасында енді ғана шашырап шығып
келе жатқан күннің алтын нұрымен боялған тұман әлі де көрінеді. Асқар-асқар
таулардың шоқы шыңдарын жапқан күміс қар, күн шұғыласымен түрлене түсіп,
Бұхара тақиясына таққан зердей жылтырайды», – деп, мұнда көктемнің алғашқы
күндері түпнұсқадағыдай дәл аударылған. Тау шыңдарында қалған қарды күміс,
жылтыраған зерге теңеуі сәтті шыққан.

«...Бу пайтда водийдаги ерлар анча исиб қолган эди. Аллақачон қорлар эриб,
ерлар куриб, бахор хиди анқиб турарди. Тоғда булса, эртаюкеч изғирин эсиб ту-
рар, совуғи суяк-суякка утиб кетарди. Бирок, олтинсойликлар аччик совукни хам,
изғирин шамолни хам писанд қилмай, ёнбағирларни хайдаб, дон сепишда давом
қилардилар».

Аудармасы: «...Бұл кезде қырдағы жазық жерлер едәуір қыза бастаған еді.
Әлдеқашан-ақ қар еріп, жер құрғап, көктемнің исі аңқып тұрған-ды. Тау жақта
болса, ертелі-кешті ызғырық соғып, суығы кісінің сүйек-сүйегіне өтеді. Бірақ
алтынсайлықтар жай суықты да, ызғырық желді де елемей, тау беткейлерін ай-
дап, егін егуге кірісіп кетті». Автор Алтынсай тұрғындарының еңбеккер екендігін
көрсету үшін, сол сәттегі күннің суықтығын суреттеу арқылы ұтымды тәсіл
қолданған. Аудармашы да автордың бейнелеу тәсілін сақтап аударғандықтан,
аударманың көркемдігі жоғары болып шыққан. Сондай-ақ, түпнұсқада жиі
кездесетін теңеулерді де дәл аударады. «Теңеулерді аудару – көркем аударманың
аса маңызды, күрделі қыр-қатпарларының санатынан саналады. Өйткені теңеулер
көркем аудармада көркемдік қуаты бар құрал екендігімен бірге ұлттық образдық
суреттеу көрсеткіштері болып табылады». Мәселен,

«Тікендей кадалған былапыт сөздер».

«Тикандек кадалувчи бу сузларни чидам билан суради».

«Бұрадай бұрқырады».

«Маст туядай букирди».

«Ойдин кеча, сув ховузининг тепасига келиб таббассум қилаётган тулин ой-
нинг заррин нурлари чайқалиб турган сувга тегарди-ю, бир парча кумуш тушқан-
дай ялтираб кетарди».

«Жарық түнде су қоймасының дәл төбесінен жарқырай нұрын төккен айдың
сәулесі болмашы шайқалған судың бетінде дір-дір етіп, күміс теңгедей жалт-жалт
етеді».

«Ол теректей бойшаң кісі еді».

«У теракдай новча эди».

«Басқалардың бәрі гүлдей жасанып келсе, олардың ішінде Мехрі бір түп
қурайдай болып сиықсыз көрінбей ме?».

«Дугоналари гулдай ясаниб келсалар, уларнин ичида Мехри бир туп шувокдай куринмайдими, ахир!».

«Дала бүркітіндей қырағы да жігерлі кісі болатын».

«Сахро бургутидек сезгир ва жасоратли эди».

«Айқыздың жүзіне қан жүгірді. Ағы ақ, қызылы қызыл алмадай алабұртып құлпыра бастады».

«Ойқизнинг юзларига қон югурди, оки оқ, қизили қизил нақш олмадай кури-нарди».

«Толысудың орнына, шөптей боп қурап барады, гүлдей жайнаудың орнына, сабандай сарғаяды. Назақатхан толысқан терек сияқты болса, Адалат оның алдында сидиып қураған тұт ағашына ұқсайды».

«...семириш урнига чупдай озади, гулдай очилиш урнига, сомондай сарғаяди. Назокатхон кулф урган терак булса, унинг олдида Адолатхон куриб қолған хасак тутга ухшарди».

«Зығыр майын жұтқандай-ақ, жүрегін айнытқан бұл насихат сөздерді әрең-әрең тыңдап келеді».

«Шөл даланың түрлі-түсті кілемдей боп көзді қаймықтыратынына Айқыздың да сенімі кәміл еді».

«Бәрі де су сепкендей тына қалысты».

«Оның жүрегі көкбұлақтай мөлдір таза».

Сонымен қатар, түпнұсқада адамның бір сәттегі ашу-ызасын суреттеуде табиғат құбылыстарымен салыстыру арқылы сипатталынатын тәсіл де жиі кездеседі. Аудармашы да автордың бейнелеу шеберлігін сақтап аударды.

Түпнұсқа: «Жала-ёмғир ёққан пайтларда сув купайиб ариклардан тошгани каби, унинг уч-алами хам икки пиёла ичкандан сунг юракларидан тошиб чиқибди-ю, хаммасини захарли сузлар билан баён қилди».

Аударма: «Нәсер жаңбыр жауған кездерде судың көбейіп, арықтарға сыймай кететіні сияқты, оның ашу-кегі де, екі кесені қағып алғаннан кейін, жүрегіне сыймай тасып төгілді де, бар білгенін зәрлі сөзбен баян етті».

«Айқыз өне бойы шөл далаға шығып келіп тұратын, түрлі кәсіптің адамдарымен әңгімелесетін, гүлден-гүлге қонып, бал жинаған ара сияқты, Айқыз да халықтың пікірлері мен ойларын, тілек-мақсаттарын жинастырды».

Келесі назар аударатынымыз екі нәрсені қатарластыра бейнелейтін параллелизм тәсілінің аударылуы. Төмендегі мысалда ағаш пен адам жанастырыла суреттелген.

Түпнұсқада: «Ойқиз уйчан кузларини узоқ-узоқларға тикиб гапирди: — Тинчилик вақтида яхши ишлаб, уруш вақтида номардлик қилганлар хам бор. — Ойқиз анча узоқда, кум-кук кукариб турган майда-майда, аммо қалин дарахтлар бир-бирига ухшайди. Аммо, уларнинг ичида нимжонлари хам борки, тинч вақтда кукараверади, қаттиқ шамол турдими, синиб кетади, ёки томири билан купорилади. Албатта иккисидан бири булади. Одамлар хам худди шундай, уста амаки, баъзилар биринчи шамолгача яхши буладилар, холос...» десе, аудармасында «Айқыз ойлы пішінмен қиырға қарап тұрып сөйледі: — Ол сонау көз ұшындағы көкпенбек болып тұрған майда да қалың талға қарап сөйлеп тұр. — Қараңызшы, сонау ағаштар бір-біріне ұқсап тұр ғой. Бірақ олардың ішінде нашарлары да бар. Олар жағымды кезде көгеріп өсе береді де, қатты жел тұрса, не опырылып сынады, немесе тамырымен қопарылып құлайды. Қалайда сол екеуінің бірі болады. Адамдар да дәл

солай, ұста аға, кейбіреулер алғашқы екпінге тап болғанынша жақсы болып келеді де, сонымен бітеді». Сөйлеп тұрған Айқыз екендігі белгілі болып тұрғандықтан, аудармашы қыз есімін түпнұсқадағыдай қайталай беруді жөн көрмей «Ол» есімдігін қолданады.

Сондай-ақ, аудармада кісі, жер-су аттарындағы өзбек тіліне тән дыбысты қазақ тілінің орфографиялық заңдылығына сәйкестендіріп, транслитерация жасау арқылы беріп отырады. Мәселен, Қатортол – Қатартал, Олтинсой – Алтынсай, Муротали – Мұратәлі, Қодиров – Қадиров, Журабоев – Жорабаев, Ойкиз – Айқыз, Олимжон – Әлімжан, Аликул – Әлікұл т. б. Ал шығарма ішінде кездесетін орыс кейіпкерлерінің есімдері дыбыстық жағынан өзгеріске түспей, дәл беріледі.

Түпнұсқада кездесетін мақал-мәтелдердің аударылуына да назар аударайық.

«Темирни қизифида ур».

«темірді қызған кезде соқ».

«Алма пиш, оғзимга туш».

«Алма піс, аузыма түс».

«Чумчукдан куруққан тарик екмас».

«шегірткеден қорыққан егін екпес».

«Уйламай сузлаган, оғримай улар».

«аңдамай сөйлеген, ауырмай өледі».

Байқап отырғанымыздай, бұл мақал-мәтелдер екі тілде де бір-біріне семантикалық жағынан тепе-тең келіп тұр

Кейде тәжірибелі және мәтінді терең түсінген аудармашының өзі авторды қабылдай алмай қиналуы мүмкін. Сондай кезде қаншалықты тырысқанымен аудармашы автор стилінің терең иірімдерін таба алмай, тамаша үйлесімділік тудыра алмайды. Мұндай кемшілік Ә. Сатыбалдиев аудармасында кездеспейді. Себебі, аударма үдерісі кезінде аудармашы түпнұсқадағы ақпараттарды толықтай қамтып бере алады. Аударылып отырған ел мәдениетін, тілін, тарихын салт-дәстүрін жақсы білгендіктен, автордың сезімі мен ойын оқырманға жеткізу үшін пайдаланған тілдік құралдарды да сәйкестендіріп беріп отырады.

Сонымен, Ә. Сатыбалдиев Ш. Рашидовтың романын аудару барысында түпнұсқаның жазылған кезеңін, қабылдаушы оқырман деңгейін, екі елдің тілдік, психологиялық категорияларын ескере отырып, ең бастысы, мағыналары бір-бірімен сәйкес келетін туынды жасап шықты.

Лаура ДӘУРЕНБЕКОВА – филология ғылымдарының кандидаты, ал-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың «Әдеби шығармашылық және көркем аударма теориясы» кафедрасында аға оқытушы болып қызмет атқарады.